

Sissevaateid kujundiilma

Argo Mund

Kujundeid kasutame kõik. Need aitavad sõnastust ilmestada ja sageli mõnd keerulisemat nähtust tabava võrdluse abil lugejale või kuulajale selgitada.

Taotledes ilmekat sõnastust, on kirjutajatel ja rääkijatel oht hakata mõnd kujundit tihti kordama. Kordamine pole sugugi alati tarkuse ema. XX sajandi lõpu ja uue aastasaja alguse kujundite hulgast leiame võimutseja: sõna *maastik*, mis liitsõna või sõnaühendi järelosana tekitab üha uusi ja uusi väljendeid.¹ Tekstilooga soov näidata midagi avara ja laiahaardelisena luhtub, sõna sage tarvitus töötab sellele vastu.

Saab ka ilma *maastikuta*

Kus viga näed laita, seal tule ja aita! Missugused on ajakirjanduse *maastikud*? Kuidas seda sõna vältida?

Üks võimalus on jätta *maastik* lausest välja.

- **Ettevõtlusmaastikku** valitsevad suurel määral üksikisikud või nende taga olevad grupid ja suurfirmad. (Virumaa Teataja 04.12.2003) – **ettevõtlust**

¹ Pole sugugi esimene kord sõnast *maastik* rääkida. Vt ka **H. Vals**, Palju head on halb. – Postimees 14.01.2000; **H. Vals**, Sõnamaastikud rindel muutusetä. – Postimees 31.01.2002; **H. Vals**, Vana uus moenarus. – Postimees 13.10.2004. Vastukaja: **G. Liiv**, Kas Helju Valsil on mõtet pastapliiatsit kulutada? – Postimees 06.12.2004.

- Kohalik ajakirjandus nimetab seda meest tõusvaks täheks prantsuse **gastronoomiamaastikul**. Ja lisab imetlevalt, et ta on kõigest 34-aastane. (Postimehe nädalalisa Arter 24.04.2004) – **gastronoomias**
- Probleeme, millega tegeleda, jätkub. **Kutseharidusmaastik** on tänases Eestis kui aastateks sööti jäetud põld. (Virumaa Teataja 11.11.2003) – **kutseharidus**
- 50 000 krooni suuruse II preemia pälvis võistlustöö märgusõnaga „Arata”, mille juures tõi komisjon esile tervikuna head stiilitunnetust ja hindas kaldpinnalise **katusemaastiku** kasutamise võimalusi. (Virumaa Teataja 12.11.2004) – **kaldpinnaliste katuste**
- Kuid nii nagu [Olav] Ehala ise on palju kordi küsinud, kas film oleks ilma helita see, mis ta olema peaks, küsisin mina Ehala käest – kas Eesti **muusika**-, **filmi**- ja **teatrimaastik** oleks ilma temata ikka päris see, mis ta täna on. (Postimehe nädalalisa Arter 31.07.2004) – **muusika, film ja teater**
- Selliseid firmasid ei ole Eesti **majandusmaastikul** just eriti palju. (Virumaa Teataja 26.11.2004) – **majanduses**
- Kirjutava pressis jaoks tuli aga teine probleem: ööpäevase hilinemisega võib uudis juba tohutult vananenud olla. **Meediamastikul** on trükitükkel mõnikord võrreldav igavikuga. (Eesti Päevaleht 05.01.2005) – **meedias**
- Eesti inimeste erakondlik enesemääratlus ei ole veel nii hästi välja kujunenud, määramatust suurendas **poliitikamaastikule** aasta tagasi lisandunud uus erakond. (Postimees 19.02.2003) – **poliitikasse**
- Tegelikult aimasid ja teadsid Elviste kolleegid Vanemuises juba ammu, et kui keegi siinsel **teatrimaastikul** näitlejatest üldse elutööpreemiat väärrib, on see just nende teatri au ja uhkus, süda ning

hing – Herta Elviste. (Eesti Päevaleht 20.02.2004) – kui keegi praegusaja eesti näitlejatest ~ praegusaja eesti teatris

Teine parandusviis on asendada *maastik*-sõna mõne muu „avara” sõnaga.

- Erinevaid muutusi on Eesti **haridusmaastikul** katsetatud tõepoolest juba rohkem kui kümme aastat. (Virumaa Teataja 27.02.2004) – **hariduselus ~ hariduses**
- Teie viimane memuaarikogu „Nagu tõlkes – teema variatsioonidega” on Rootsi **kirjandusmaastikul**, pressis ja avalikus elus tekitanud tõelise tormi. (Postimehe nädalalisa Arter 23.10.2004) – **kirjanduselus ~ kirjanduses**
- Kui raske oli oma koha leidmine siinsel **kaubandusmaastikul**? (Virumaa Teataja 17.03.2004) – siinses **kaubanduselus ~ kaubanduses**
- Möödunud aastat jäävad Eesti **kinomaastikul** meenutama populaarsed perefilmid. (Eesti Päevaleht 06.01.2005) – **kinoelus ~ kinoturul**
- Sellest nädalast hakkas noortesaade ZTV otsima keni laulvaid ja liikuvaid poisse, et täita tühik Eesti **muusikamaastikul** ning panna üle pika aja kokku oma poistebänd. (Eesti Päevaleht 08.09.2004) – **muusikaturul**
- Seoses „Poliitunni” saabumisega on „Publikumärgi” saatel uus aeg ja Jüri Aarma jätkab kuulajate teavitamist Eesti **kultuurimaastikul** toimuvast igal laupäeval kell 13–14. (Maalehe tele- ja raadiokava 30.08.–05.09.2004) – **kultuurielus**

- Siiski, mitte Saaremaa keelepruuk ei tee Mulda eriliseks. Ta on kogu Eesti **telemaastikul** ainus, kes on ühtaegu nii reporter kui ka operaator. Lisaks veel monteerija. (Maalehe tele- ja raadiokava 13.–19.01.2003) – on kogu Eesti **teleelus** ~ on Eesti **teletöötajaist** ainus
- Uut tüüpi professionaalset ettevalmistust vajavad nii kultuuri-ametnikud kui ka kõik teised **kultuurimaastikul** osalejad, kes oma tegevusega seda loovad ja kujundavad. (Postimehe lisa Õpipooiss 28.05.2003) – **kultuurielus** osalejad ~ **kultuuritöö** tegijad

Abi võib olla tuletisest

Vahel sobib *maastiku* asemel ka *ndus*-tuletis.

- **Reklaamimaastikul** paistame liikuvat tagasi Egiptuse piltkirja. (Virumaa Teataja 22.07.2004) – **reklaaminduses**
- Tegutsedes Eesti **ärimaastikul** alates 1992. aastast, kahtlen sügavalt, et maksuamet on kellelegi pahatahtlikult maksupettust inkrimineerinud. (Postimees 01.08.2003) – **ärinduses** ~ **äris**
- Kord on käest **ümbrikupalkade maastikul** ja muidu maksudega susserdajate tõttu, salaviina ja -sigarettide maailmas ja liikluskultuuris. (Virumaa Teataja 03.04.2004) – **ümbrikupalganduse** ~ **ümbrikupalkade tõttu**
- Kes tänapäeval Eesti riigi juhtfiguuride lipse valib, jääb nende endi teada. Huvitav on **lipsumaastik** sellegipoolest. Sealt võib leida midagi igale maitsele ja mittemaitsele alates keskerakondlikult väljakutsuvast ja respublikaanlikult resoluutsest ning lõpetades presidendi vaoshoitud sulni soliidisusega. (Virumaa Teataja 08.04.2003) – **lipsundus** ~ Huvitavad on **lipsud** sellegipoolest. Nende hulgast ..

Pakkuda võib samuti muid parandusvõimalusi.

- Meie **isikunimede maastik** muutus tundmatuseni 1930. aastate keskel, kui eestlased loobusid massiliselt 110 aastat varem mõisas saadud saksa nimedest. (Eesti Päevaleht 17.12.2004) – **isikunimede kasutus**
- Lõpuks ometi on eesti **raadiomaastikul** üks korralik klatšisaade nimega „Naistekas”. Sky Plusi saatejuhid Kirsti Timmer ja Helena annavad laupäeva lõunal eetris teema kätte ja läheb lahti. (Nädal 16.–22.02.2004) – **raadiojaamades ~ raadiokanalitel**
- Mõõdukate äsjane muundumine sotsideks on vallandanud liikumiste laine, mis sunnib kahtlema kogu Eesti senise **parteimaastiku** mõistuspärasuses. Jaan Kaplinski manifestiga on peale loomulikult liitunud sotsidega ühinenud ka hulk prominentseid keskerakondlasi, näpuotsaga teiste parteide liikmeid. (SL Õhtuleht 10.02.2004) – **kogu Eesti parteide senise vahekorra?**

Moesõnad kuhjuvad

Mõnikord juhtuvad moesõnad *maastik* ja *tegija* ühte lausesse.²

- Kandva hääle ja karakteriloomet võimaldava avatud natuuri koostmõjus on ta [Ele Milistfer] praegusel **muusikalimaastikul** üks arvestatavamaid uusi **tegijaid**. (Eesti Päevaleht 03.11.2003) – **praegustes muusikalides üks arvestatavamaid uusi osatäitjaid**
- „Reformierakonna „raskekahurvägi” on endiselt rivis,” lisas Pentus ja tõi ära pika nimekirja tuntud **tegijaid** Eesti **poliitikamaastikul**. (Virumaa Teataja 17.12.2002) – **tuntud isikuid Eesti poliitikas**

² Sõna *tegija* kohta vt M. Raadik, *Tegija*. – Keelenõuanne soovitab 3. Koostanud ja toimetanud M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004, lk 87–93.

- 14-aastane Sven on **rattamaastikul** aga juba nimekas **tegija**, kes käib Kalevi jalgrattakoolis, sõidab nädalas maha kuni 500 kilomeetrit ja on võistlustelt auhindugi noppinud. (Postimees 06.08.2003) – juba nimekas **rattasportlane** ~ **rattasõitja**
- Ümbrike (!) lahti tehes leidsime märgusõnade varjust juba ammu-seid sõpru-kaastöötajaid, kuid ka päris uusi **tegijaid luulemaastikul**, mis annab tunnistust meie kõigi tohutust potentsiaalset. (Virumaa Teataja 01.03.2003) – päris uusi **luuletajaid** ~ **luuleharrastajaid**

Mida teha järgmiste maastikega, millega ei taha leppida?

- Kui jätame kõrvale Rakvere **alternatiivmuusikamaastiku**, mille siiski on plaadifirma ning laiem reputatsioon, siis omamoodi kodumuusikatööstuse leiame paneeliparadiisist Kadrinast. (Virumaa Teataja 24.07.2004) – Kas maastikul on tõesti plaadifirma ja laiem reputatsioon?
- Ohtralt pildimaterjali sisaldav raamat ei ole 2002. aasta **ehitusmaastiku** salvestus, vaid pigem baromeeter. (Postimehe nädalalisa Arter 16.08.2003) – Kas maastikku saab üldse salvestada ja kas ta on ikka baromeeter?
- Imestuseks oli ka põhjust, sest Lääne-Viru **koolilehemaastik** ei võistle sellise massiivsuse, aga ka kvaliteediga sugugi samas kategoorias. (Virumaa Teataja 30.03.2004) – Kas maastik saab võistelda?

Mõni maastik on asjakohane

Muidugi mõista on ajakirjanduses niisuguseidki maastikke, mis sobivad, kuid need varjavad end paljude mõttetute ülepingutuste taga.

- Lahkuv 2003. aasta on koolielus kinnitanud, et tõmbetuuled **haridusmaastikul** puhuvad jätkuvalt ning stabiilset arengut tuleb veel oodata. (Virumaa Teataja 30.12.2003)
- Sven Grünberg võlub oma klahvpillidest välja **helimaastikke**, kusjuures lubatud on temalt ka päris uusi, senikuulmata teoseid. (Postimees 30.07.2003)
- Kümme aastat Kreisiraadiot on **huumorimaastikule** kinnistanud kivipallur Jürto, Mõttetu Mehe, Krokodill Gena ja Potsataja, mono-ooperisolistid Leedo Toosti ja Ain Zaki jne. (Postimehe nädalalisa Arter 20.12.2003)
- Reformid ja ümberkorraldused on viimas Eesti haridussüsteemi sellisesse seisu, et isegi selle süsteemi sees olivad ei orienteeru enam **lubajate ja keelajate maastikul**. (Virumaa Teataja 09.09.2004)
- Niisugune võiks olla üks muinasjutt lõppevast poliitika-aastast. Aga kui ma oma lugu toimetaja palvel kirja panema hakkasin, avastasin järsku, et see polegi pelk sõnavigurdus, vaid justkui **poliitikamaastiku** peegeldus ajakirjandustaevas. (Postimees 31.12.2003)

Vana tuntud kujund mõjub värskemalt

Peale sõna *maastik* saab eesti keeles avarust väljendada ka sõnadesga *maailm, ilm, põld, väli, lagendik, taevas, rinne, ruum, pilt, turg*. Lugegem näitelauseid ka nende kohta.

- Eesti **meediamaailm** on nii pikalt otsinud stabiilsust ja täna on tunne, et tasakaal on saabumas. (Postimehe nädalalisa Arter 03.01.2004)

- Wella koolitusel Freestyle Colors käsitleti juuksureid kui kunstnikke, üks osalenuist märkis, et tegemist on uue ajastu algusega **soengumaailmas**. (Virumaa Teataja 10.11.2004)
- Ehkki **meigiilm** tavatseb praegu punast pumatit suule kanda elegantse lohakusega, jättes huuled kontuurjoonega raamimata, soovitab Ly Ranne püsiva kontuurpliiatsi appivõtmist, sest see ei lase tummisel huulevõõbal laiali valguda. (Postimehe nädalalisa Arter 28.09.2002)
- Ja see bändi liikmeskonna püsimise rekord on oluline ning popi- ja rokimaailmas harvaesinev, sest pigem on ju **muusikailmas** tavaks ansambli liikmete tihe vahetumine, pendeldamine bändide vahel. (Virumaa Teataja 18.09.2004)
- Kõrvuti minevikku kiikamisega räägitakse teoses ka praegusaegselt Viru-Jaagupist. Kodupaigast koolita, apteegita, arstipunktita. Kohast, kus kohalik **hariduspõld** söötis, küla ümbritsevad väljad aga seevastu targalt haritud. (Virumaa Teataja 17.07.2004) – *Söötis põld* on küll vana tuntud kujund, kuid mõjub praegu värskemana kui igavalt korduv *maastik*.
- Madis Otsa (25) tuntakse peamiselt kui kunagise menukoomiksi „Pesakond” autorit, kes praegu teenib leiba **reklaamipõllul**. (Postimehe nädalalisa Arter 30.08.2003)
- Tegelikult on Laine Mägi nende kõheville ajavate tunnete pärast ütlemata rõõmus. Sest arvab, et kui tal lavanärvi enam poleks, tähendaks see, et aeg **teatripõllul** on ümber saamas. (Postimehe nädalalisa Arter 29.03.2003)
- On väga hästi teada, et Rakvere Narva tänava metallikokkuostu-punktis ei huvituta, kas ära toodud masinal üldse dokumendid on. See on ideaalne **tegevuspõld** varastele. (Virumaa Teataja 22.09.2004)

- Kaur Kenderit võib eesti **kirjandusväljal** pidada autoriks, kes on suutnud kirjanduse taas suurema tähelepanu alla tõmmata. (Postimees 08.08.2003)
- Oleme harjunud mõttega, et meedia ümbritseb Suure Vennana kõiki ühiskonnaliikmeid. **Ajakirjandusväli** on oluline valdkond, mille kaudu **võimuväli** mõjutab **kultuurivälja** toimimist. (Eesti Päevalehe lisa Arkaadia 04.09.2004)
- Nii mängibki poeg samamoodi tenor- ja sopransaksofoni, uurib modaalse jazz'i lõputuid **lagendikke** .. (Postimehe nädalalisa Arter 02.08.2003)
- Siia lavaauku tulevad ilma pikema palumiseta kokku maailma **ooperitaeva** säravad tähed, igatsevad tagasi jazz-, folk- ja popmuusikud. (Postimehe nädalalisa Arter 24.07.2004)
- Eesti **televisioonitaeva** kõige igavam saade on „Pult”, sest sellel puudub dramaturgia. Mitte ainult pildis, vaid ka sõnas, see saade oleks samasugune suur kaos ka raadiost kuulduna. (Eesti Päevalehe nädalalõpulisa Laupäev 31.05.2003)
- Suveaeg tõstab **salatirindel** ausse kerguse. (Eesti Naine 2004, nr 6)
- Ma ei arva, et ettekanded oleks pessimistlikud olnud. Pigem oli tegemist ettevaatlike sõnavõttudega. Nad märkisid ära Eesti **meediaruumis** levinud tendentsi, nagu oleks Euroopa Liit kõigi probleemide lahendus .. (Postimees 17.01.2003)
- Praeguses eesti **teatripildis** pole uut Eino Baskinit, kes hoiaks Vanalinnastuudiot üleval niisuguse elujõulise teatrina, nagu see omal ajal tehti. (Postimees 26.06.2004)

- Kuidas suhtuda uute kõrgkoolide turule tulekusse? Kas nad õigus-tavad ennast või mitte? Milline on nende tase **haridusturul**? (Virumaa Teataja 15.10.2004)
- Tsahkna koordineerib Tallinna **tervishoiuturgu** ning jutud, et tema linnateenistusele eelnenud karjääri tõttu on praeguse koha peal tegemist erahuvidega liialt kokkupõrkava inimesega, ei taha kuidagi vaibuda. (Eesti Päevaleht 01.09.2004)

„Maastiku” vaesust või kitsust näitavad *kõrb* ja *tiik*.

- Nähes ajalehes kena värvipilti ETV uue lastesaate „Musimumm ja teised” tegelastest, valdas mind ühelt poolt äratundmisrõõm ja teisalt usk, et ometi on kvartett Volmer-Trull-Kütt-Heidmets saanud maha millegi tõeliselt lastepärasega. Midagigi **telekõrbes** haruharva uitava „Mõmmi ja aabitsa” kõrvale. (Postimees 07.09.2000)
- Jaanuaris keskmiselt 205 000 vaatajat kogunud Kanal 2 uudistema-gasin „Reporter” vapustas juba sügisel siinset **teletüki**. Vähesed julgesid uskuda, et meelelahutusliku varjundiga uudised vaatajate seas nii populaarseks osutuvad. (Postimehe ajakiri Arter 12.02.2005)

Lõpuks lugejale väike ülesanne: mitu sõna vahetaksite järgmises lauses välja stiililt värskemate vastu?

- Sellest laupäevast lähevad eetrisse legendaarse „Õnne 13” värsked osad, mis on valminud uue lavastaja Ain Prosa käe all. Kuidas on võimalik, et Eesti pidevalt muutuval telemaastikul üks sari hiiglas-like vaatajanumbrite, 228. seeria ja 11. hooajani välja jõuab, uurib .. (Eesti Päevaleht 01.11.2003)

Oma Keel 2005, nr 1